

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՊԱՆԴԻՏԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԵՆ.

ԱՍՏՈՒՆՈՅ ԿՈՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿՐՈՆԻ

ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱՊԱՏՈՒՅՈՒՄԸ

ԸՆԴ ԶԻՌՆ ԷՒՆ ԿՐՈՆԻՅ ԵՒ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԵԿԵՒ

(Նոր Կարոյ Կարգը)

Սիրտ սուրբ Հաստատեա յիս Աստուած,
Եւ հոգի ուղիղ նորոգեա ի փորի իմում:
(Սաղմ.)

Եթէ սիրտք մեր դմեզ ոչ ստգարանիցեն,
Համարձակութիւն ունիմք առ Աստուած:
(ՅՏ. Ա. Թ. Կ.)

Կարծես բնածին սովորութիւն է մարդոյ նոր տարւոյ առթիւ հոգւոյն ներքին ազդմամբ կամ թելադրութեամբ քննական հայեացք մը ձգել անցեալ տարւոյն վերայ, և խղճի մօք հետազօտել իւր անցուցած միամեայ կենաց շրջանին լաւ ու վատ կողմերը:

Այս քննութիւնն ու խուզարկութիւնը մարդս ինքնին որ և է անաչառ դատաւորէն անհամեմատ աւելի ճշդութեամբ և արդարութեամբ կկատարէ, կնքելով մտաց մէջ, ծածկաբար ի հարկէ, անձին վճիռը՝ շնորհիւ և զօրութեամբ ներքին գիտակցութեան խղճի, դատապարտելով կամ ջատագովելով իւր վարքը համաձայն արժանեացն ու յանցուածոցը:

Ուղղադատ ընթերցողը առանց երկարաբան ապացուցութեանց կրնայ յանձնէ համոզուիլ, որ դատապարտութեան վճիռ ընդո՞նողները ըստ համոզման մը տաց և խղճի շատ աւելի են քան թէ իս-

կապէս մխիթարուողները իրենց արժանավայել կենցաղավարութեան վերայ, թէպէտև առ երեսս մոլին ու առաքինին, աղգատեացն ու աղգասէրը, աղքատն ու հարուստը, միով բանիւ ամենայն դատակարգի մարդիկ, միօրինակ ուրախ, զուարթ և կատարելապէս գոհ կիրևին իրենց վարքէն, խաբելով զերար կեղծուպատիր բանիք և բարեմաղթութեամբ, մինչդեռ մեր աներեւոյթ դատաւորը, այն անխար և անկաշառ խիղճը, ստգտանաց անրթիք խարտոցովը անխնայ կքերէ ու կմաշէ կերպարանեալ մարդոյ ազիքն ու երիկամունքը, ճշգրտելով Գաղղեացի փիլիսոփայի մը վկայութիւնը թէ « խիղճը անեղծական դատաւոր մ'է, որ երբէք չըհանդարտիր », ¹⁾ :

Բայց ի՞նչ անենք, մարդս կիրևի այդպէս տկար ստեղծուած է, որ չկրնար ընդհանրապէս անկեղծութեամբ և արդարութեամբ փոխանակել դարուս սովորական դարձած կեղծաւորութիւնն ու սոսկաւորութիւնը, որ միմեանց աղգակից ու համընթաց ախտեր են մինը միւսէն բղխելով. և առանց խղճահարուելոյ ամենքս ալ պիտի արդարացնեմք մարդկային բնութեան կամ կաղմուածոյ տկարութիւնը, մեր անձեռնհաս սովորները խոստովանելով ի դարման այն կորստական ու սատանայահար ախտին, որ է կեղծաւորութիւն կամ ստութիւն, յորոց վերջներ ըստ վկայութեան Յովհաննէս Առաքելի թարգմանի մարդկային Բաղձաբեանի ախտից Գիտարդ Բեքէ է. և Սարգսի հոգեկից վարդապետի

(1) La conscience est un juge incorruptible qui ne s'apaise jamais.

այոց «սպառնիւն է սապանայ, և ճշարտ-
սպառնիւն յսանայ», :

Ա՛ր օր խիղճը սկսի անաբնազօս տրա-
մադրութեամբ ներդործել, այն օր իրա-
ւունք կունենամք կարծելու թէ՛ մարդ-
կային ազգի հոգեղէն զօրութեան յաղ-
թանակը տեղի կունենայ մարմնոյ նիւ-
թական կամ ախտաւոր տկարութեանց
վերայ, և հետեւաբար՝ յուսալի է որ այն
ատեն միայն ամենայն շարեաց աղբիւր-
ները իսպառ խափանին, իրաւանց հա-
ւասարութիւնը հաստատուի, կեղծաւո-
րութիւնը անհետանայ, ճշմարտութիւնը
զայն փոխանակէ, և մարդս աւելի նուրբ
ու կատարելագոյն էակի կերպարանք ըն-
դունի, աւելի համապատասխան իւր աս-
տուածանման պատկերին կամ հոգեղէն
գոյացութեանը. գեթ ի վերոյ բարձրանա-
լով իւր արդի մտաւոր ու բարոյական
վիճակէն այնչափ առաւել, որչափ բարձր
ու գերազանց համարուած է ի ներկա-
յումս իւր մտաց կրթութեամբ և զար-
գացմամբ Ափրիկէի և Ամերիկայի մէջ
գտնուող իւր վայրենի եղբայրներէն, իսկ
սորա ուրիշ կենդանիներէն:

Պարզ ասեմք. այն ատեն ձեռք կձգէ
մարդ իւր նախահօր կորուսած երջանկա-
ւէտ վիճակը կամ փափկութեան դրախ-
տը, զոր ժառանգելու հետամուտ կերելի
ամենայն մարդ այս աշխարհի վերայ, ա-
մենքն ալ իրենց խելքին կտրած հնարք-
ներովն ու միջոցներովը, ոմանք զեղիւն-
թեամբ և ոմանք բարեպաշտութեամբ:

Արթութիւնն ու լուսաւորութիւնը
կրնայ արդեօք մարդկացին ազդի մէջ ընել
այս ցանկալի յիշափոխութիւնը, առ որ
կրիմեմք անզգալի իմն եղանակաւ, թէ

զիտութիւնն ու տղիտութիւնը զերար
փոխանակելով, ինչպէս կուսուցանէ մեզ
ընդհանուր պատմութիւնը, վիճակուած
է մարդկային սեռի մնալ նոյն ախտակիր
պայմանի մէջ կեղծ կրթութեան քօղին
տակ ծածկելով հին ախտից ու մոլութեանց
նոր նոր տեսակները, — աւասիկ
այս է սոյն նորահաս տարուան խորհրդա-
ւոր օրը իմ անդաճմունքը, զորս կարող
էք համարիլ հիւանդագին մտաց ցնորք
ու խանգարիւղ երեւակայութեան արդա-
սիք, միայն թէ ձեր խիղճն ալ չկրնար
ուրանալ, որ մարդս պիտի չմնայ իւր այս
կեղտոտ, կենդանավայել և իրենց գերա-
զանց կոչմանը անարժան վիճակի մէջ.
վաղ կամ անագան պիտի հասնի ի սրբոց
և ի նախահարց խոստացած ժամը, յո-
րում մեռելութենէ կամ այս ախտակիր
կեանքէ պիտի վերափոխուի մարդկային
աղբը յայլ իմն աշխարհ կենաց և յա-
րութեան, որ ըստ Ազնկայ իմաստասէր
Վարդապետի՝ Յետ ազգաց բազմոց լի-
նելոց է: (Աղծ աղանդոց, երես 173):

Աւ յիշաւի, ո՛չ աղաքէն նաեւ այս
աշխարհի մէջ վերածնութիւն է մարդ-
կային ազգի համար, իթէ փոխանակ բազ-
մատեսակ ախտից ու մոլութեանց, զորս
խսկզբանէ հետէ հին և նոր դարուց փի-
լիսոփայք պախարակած, մեծահանձար
օրէնսդիրք խոտագոյնս արգելած են, թա-
գաւորէ և ընդհանրանայ այն մաքուր և
անսագիւտ բարոյականը, զոր իրքեւ պսակ
և հաստատութիւն մարդկային օրէնս-
դրութեանց ի մի բան համառօտելով ան-
ձամբ անձին սովորեցուց մեզ Աստուած-
որդին Յիսուս համաձայն Հօր Աստուծոյ
կամացը և մեր իսկ խղճի համոզմանը թէ՛

“Աստուծոյ և զինչիւր կապարելապէս խել-
լէն, կախուած է մեր փրկութեան ապա-
հովութիւնը, ըստ անսուտ բանին թէ՛
“Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն
օրէնք և մարդարէք կախեալ կան,։”

“Աոր տարին Քրիստոսաւանդ այս եր-
կու պատուէրին՝ աստուծոյն-Յէան և
Էդէայրոսի-Յէան ծիշդ պատկերը իւր վե-
րայ կիրէ. միանգամայն օրինակ է մեզ կե-
նաց և մահու, մահուան և յարութեան,
վարձուց և պատժոց, որոց կանուխ ծա-
նօթութիւնը այս աշխարհի մէջ խիղճը
կազդէ մեր սիրտը իբրև յատուկ գաղա-
փար ապագայ հապուցմանց, զորս ամե-
նայն ոք ի հանդերձելումն խղճի գերա-
զոյն ստեղծողի ձեռքէն պիտի ընդունի
ամենայն արդարութեամբ։”

Բացատրեմք մեր միտքը։

“Աոր տարւոյ առթիւ մարդ ամենէն ա-
ռաջ բնական բերմամբ սրտին շնորհակալ
կլինի Աստուծոյ, որ յաջողեց իրեն կենաց
մէկ տարին անվորձ անցնել, ընդ նմին
անհնարին փափաք մի կզգայ սրտին շատ
ուրիշ նոր տարիներու ևս հասնել։ Բաց
յայտմանէ՝ իւր խղճին առջև ականաց կա-
մօք պահ մի կքննէ իւր անցուցած կեան-
քնն ու կխոստանայ ևս հեռի կենալ իւր
անցեալ տարուան թերութիւններէն,
շատ լաւ գնահատելով իւր լաւ ու վատ
արարմունքն։”

Ահա ծիշդ զըացումն Բնական աստուծոյ-
ն-Յէան, զոր ինքնին ամենիմաստ Արա-
րիչը ի պատկեր խղճի մտաց մեր մէջ դը-
րած է, իբրև իւր մեզ տուած հոգւոյն
չքնաղ ու գեղեցիկ յատկութիւններէն
զլխաւորը։

Չկրնար մէկը ուրանալ թէ ըրած չե-
բնաւ կեանքին մէջ այս խոստումը և թէ
ոչ նոր տարուան օրը յատկապէս, գոնէ
ուրիշ մէկ օր, նա մանաւանդ վերահաս
վտանգի ժամանակ, բացէ ի բաց ճանա-
չելով իւր յանցանքները, աչքին առջև
բերելով իւր մեղքերը, սակայն ափսոս՝
որ իւր խոստումը, այս ներքին խոստովա-
նութիւնը շուտ մոռնալով՝ առաջիկայ
տարին ևս յար և նման անցելոյն կերթայ
կնահի միայն մարմնական պիտոյից զբաղ-
մունքներով՝ հոգւոյ պիտոյից բնաւ խը-
նամք չտանելով։

Իսկ Բնական ընկերակիւն-նը մարդու
նոր տարւոյ առթիւ գործնականապէս կը
կատարէ գոնէ մի օր, եթէ ոչ առ ի սրտէ՝
գէթ արտաքին ցոյցներով. վասն զի հին
ժամանակներէ հետէ սովորութիւն ըրած
են մարդիկ կերպ կերպ արարողութիւն-
ներով ու հանդէսներով, իւրաքանչիւր
ազգի և կրօնի յատուկ առանձնութիւն-
ներով կատարել նոր տարւոյ հանդէսը
միաբանական տօնախմբութեամբ, ընկե-
րական սիրով ու զուարճութիւններով,
որոց զլխաւոր միտքն է խնդակցութիւն
միմեանց ողջառողջ տարի մը անցնելուն,
և բարեմաղթութիւն շատ տարիներու ևս
հասնել, որոց պարգեւօղն է ի հարկէ մեր
կենաց պատճառ Ստեղծողը, այն անսպառ
աղբիւրը սիրոյ և ոգորմութեան։

Այդպէս կզգայ աշխարհի վերայ ամենայն
աղղ առաւել կամ պակաս զարգացեալ մաօք
աստուածածանօթութեան, ուստի և ըն-
կերսիրութեան պարտքը կռապաշտները
ոչինչ նուաղ ջերմեռանդութեամբ կկա-
տարեն քրիստոնեաներէն այնու տարե-
լութեամբ՝ որ Աւրոպացւոց սովորու-

Թիւնն է իրարու տուն երթալ շնորհաւորութեամբ, իսկ անոնց՝ իրենց քաղաքավար ծանչցած կերպերը բանեցընել:

Այս հանդէսը նշանաւոր կերպով և բնական աստուածապաշտութեամբ կկատարէին ի հետմէ մեր նախնիք իրարու վերայ ջուր սրսկելով ի յիշատակ աստուծային սիրոյ առ մարդիկ, որով ընդ ձեռն տապանին՝ Աղայ փրկեց մարդկային ազգը համաշխարհական ջրհեղեղէն, զոր և տարեղլուիւ կհամարէին իրենց կենաց և խոստումն ապագայ ընկերական կենաց մարդկային ազգի:

Աւ ահա այսպէս բնական աստուածսիրութիւնը կառաջնորդէ յընկերսիրութիւն և փոխադարձաբար ևս՝ ըստ բնական թելադրութեան մարդկային խղճի՝ իբրեւ ի հաստատութիւն Տեառն մերոյ պատուիրանաց ճշդութեանն ու սրբութեանը թէ՛ մարդկային փրկութեան հընարքն է՝ Սէրէլ Ղևոյոսաթ յափնայն սրբէ և ի զօրութենէ, և երկրորդն Նօն Նման, սիրել զընկերն իբրեւ զանոն:

Իայց նայիմք թէ խղճի այս բնական ազդուը կամ աստուածսիրութեան և ընկերսիրութեան օրէնքը, որ գլխաւոր հիմն է քրիստոնէական հաւատոյ, յորոց կաղերանան այլ բազմատեսակ երկրորդական պարտքեր ու պատուէրներ, եկեղեցի յաճախել, բարեգործ և առաքինի լինել, չչնալ, չզոզանալ, չբամբասել և ին երկար ատեն մեր ուշը կգրաւեն՝ թէ նոր տարւոյ առաջին օրուան հետ կտահին կերթան յանցատակ ովկիան մարդկային անվերջ սխալմանց և մոռացութեանց . . . :

Ճշմարտութիւնը կթելադրէ մեզ խոստովանիլ՝ թէ որչափ յանկարծական է կամ ըուպական է սրտի այս զգացումն ու ազգարարութիւնը, պարտուց մտաբերութիւնը, այնչափ վաղանցուկ և անախորժ պարտուց կատարման մտատանջութիւնը: Որչափ սոոյգ է փրկութեան ճանապարհը, եթէ մարդ անկից չխոտորի՝ նոյնչափ անսոոյգ և թիւր են մարդոյ բռնած կերպերը կամ կենցաղավարութեան եղանակը զայն ձեռք ձգելու համար:

Եթէ զիտնար մարդս չափաւորել իւր ցանկութիւնները, անտարակոյս շատ չարիքներէ ազատ կմնար, և շատ օգուտ կը վաստակէր:

Մարդ տիրապէս իւր կենաց վերջին վայրկենին կամ մահամերձ հիւանդութեան ժամանակ խղճի մտօք կճանչնայ այդ երկու պատուէրին ճշդութիւնն ու սրբութիւնը կամ քրիստոնէական կրօնի փրկարար զօրութիւնը՝ երբ մահուան և յարութեան, վարձուց և պատժոց դադարները մտաց առջև կշարունին, չոր գործոց յիշատակը կծածկէ բոլորովին ըրած քանի մի բարեգործութեանց արժէքն ու մխիթարութիւնը, և եթէ մարդկային տկարութեամբ չէ կարողացած բաւոյն գործնական կատարումն ատլ, հոգւոյ բարի թելադրութեանց հնազանդուիլ, գոնեա անոր տեսական ծանօթութիւնը կամ բարեւոյ զգացումն ու ջատագովութիւնը պինդ բռնած՝ զղջմամբ և անհընարին թախծութեամբ կթօթափէ ըստ հրամանի Արարչին իւր ապականացու մարմինը, զոր չկրցաւ դժբաղդաբար ազնուացընել յախտից խորշկելով կամ աս-

առւածային և ընկերական սիրոյ պարտուց դէմ չմեղանշելով :

Սէրն է պսակ ամենայն առաքինութեանց. Աստուած ինքնին Սէր է. Քրիստոսի Տեառն մերոյ սէրը զմեզ փրկեց սատանայի գերութենէն. Ճշմարիտ սիրով առ Աստուած և առ ընկերն կ'յայլթուի չարն ու կ'յայլթանակէ բարին, քրիստոնէութիւնը կ'հասնի իւր նպատակին, մարդը անմահ և յաւիտենական երջանկութեան, զոր նախահոգիքը կ'որոյս իւր սիրոյ պատկառութեամբը:

Այս այն սէրն է, զոր սիրոյ աշակերտ և ուսուցիչ Յովհաննէս Աւետարանիչը Քրիստոնէութեան առաջին դարուն մէջ կուսուցանէր հաւատացեալոց պատուիրելով թէ՝ «Որդեակք, մի՛ բանիւք և լեզուօք սիրեցուք, այլ արդեամբք և ճշմարտութեամբ, »:

Այս այն սէրն է, որով ոգևորուեցան ու կրօնի ախոյեան դարձան Աւարդանանց Հայագունդ մարտիկները, զորս կերպէ իրաւամբ մեր քաղցրաբան Աղիշէ պատմագիրը ասելով՝ «Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր, և այնպէս աներկիւզս առնէ զմարդիկ՝ իբրեւ զանմարմին զօրս հրեշտակաց, »:

Այս սիրոյ պակասութեամբն է, որ կը դործուին աշխարհի վերայ ամենաժանր և ամենաթեթեւ յանցանքներ, օրինաց և կրօնի զեղծմունքներ:

Նախահօր իւր յանցանքը ծանշնալէն վեր կամ իսկզբանէ աշխարհի զգացուած է սիրոյ այս անհրաժեշտ կարեւորութիւնը առ Աստուած և առ ընկերն միւսանգամ զԱստուած մարդոյ հետ հաշտեցընելոյ համար, իսկ քրիստոնէութիւնը

կամ մարդկային ազգի լուսաւորեալ մասը 1875 տարի է՝ որ աւելի կամ պակաս տքնութեամբ և յարատեւութեամբ ընդ ձեռն կրթութեան անզգալի իմն եղանակաւ կ'դիմէ ի հաստատութիւն այդ սիրոյ և խղճի ազատութեան. բայց մարդկային ազգի հետ անբաժան և անխուսափելի յեղափոխութիւնները, պատերազմները և այլ պատահարները խոչնդոտն կլինին այս աստուածահաճոյ ու փրկագործ նպատակին անսայթաք յառաջագիմութեանը:

Ամենքն ալ համոզուած են որ իննևտասներորդ դարը աւելի աշխատանք ունի այս մասին. զիտութեանց և արհեստից կատարելագործութեան վերայ լուսաւոր տէրութեանց ունեցած առանձին փութովն ու եռանդնալից խնամարկութեամբը՝ որոց արդիւնք եղած են նորանոր գիւտեր, վաճառականութեան և ընկերական յարաբերութեանց դիւրութիւնը, մարմնոյ պիտոյից վերաբերեալ ամենայն բաներու առատութիւնն ու ծոխութիւնը կամ նիւթական վայելից չափազանց շաւղ-նիւնը:

Արանի թէ բարոյական սկզբանց արդիւնքներն ալ, կամ առաքինութեանց տեսակները՝ այդ նիւթական կամ ուսումնական արդեանց եթէ ոչ հաւասարաչափ, զէթ կիսով չափ մատակարարուէին մարդկային հոգւոյ չափաւոր բարեկարգութեանը համար, այն ատեն իննևտասներորդ դարը արդարեւ նշանաւոր դար կլինէր պատմութեան մէջ ոչ միայն «սմանց» այլ նաև կրօնի և բարոյական փոփոխութեան բարգաւաճութեամբը. որոց երկուքն ալ հաւասարապէս հարկաւոր են ամենայն մարդոյ, մանաւանդ ուսումնականաց ըստ

այնմ թէ՛ « Որո՞՞շ շատ քոտա՞ գիտա՞-
նեան էմաստ, շատ խնդրեցի է նմանէ արտա-
քինութեան արեւակ » :

Քրիստոնէութիւնը իւր եռանդուն
հետեւողները յամենայն դարս և ամենայն
տեղ ունեցած է քարոզիչ անձանց քարո-
յականութեան կամ վարուց սրբութեան
շնորհիւ, որ երբ նոյն ինքն քարոզչաց
մէջ թուլացած է՝ զանազան ազգաց մէջ
ծագած են ազանդներ և հերձուածներու
Առաջնիք ասել՝ թէ ամենայն ազգերը ընդ-
հանրապէս, ինչպէս որ ամենայն անհատ
ևս առանձինն, սիրող եղած է քարոյն
կամ քարոյականութեան, որոյ տիպար քը-
րիստոնեայքս կհամարեմք զՓրկիչն աշ-
խարհի. իսկ այլ ազգեր իրենց հոգեւոր ա-
ռաջնորդները մի և նոյն մտքով բարեսի-
րութեան և աստուածածանօթութեան,
միայն թէ պակաս զարգացմամբ մտաց
և ճշմարտութեան:

Քրիստոնէական կրօնի գերազանցու-
թիւնը իւր բնական ճշմարտութեանը մէջ
է, ինչպէս անոր աստուածային հիմնադիրը
ինքնին կէտն էր և ճշմարտութիւն, որոյ ա-
պացոյցն է այն բարոյական մեծ ազդեցու-
թիւնը, զոր ունի այսօր և իսկգրեանէ հե-
տէ ունեցած է քրիստոնէական կեան-
քըն ու ճշմարտութիւնը հետնոստական
աշխարհի վերայ, իբրև կատարելագոյն կը-
րօն անկատարներու վերայ, որում կվկայէ
հռչակաւորն Պոսիւէ իւր Քրիստոսական
կրօնի ճշմարտութեան վերայ գրուած ճառին
մէջ:

Եյս այսպէս լինելով՝ որչափ բարեք-
ներ կարող էր արտադրել եւրոպական
ճշմարիտ լուսաւորութիւնը քրիստոնէից
դասուն՝ եթէ ճշգիւ կատարուէին աս-

տուածսիրութեան և ընկերսիրութեան
պարտքերը կամ եթէ զիտութիւնը առա-
քինութեան հետ լինէր զուգընթաց:

Եռանց պնդելու թէ բարոյական գի-
տութիւնները խնամով չեն աւանդուիր
քրիստոնէական աշխարհի մէջ, մեք այնու
ամենայնիւ իրաւունք ունիմք ամսոսա-
լու նախ մեր անձին վերայ և հետեւաբար
բոլոր մարդկային ազգին, որ չեմք ճանչ-
ցած ընդհանրապէս բարոյական դաստիա-
րակութեան պարտաւարական լինելուն օ-
գուտները. վասն զի ճանչնալով հանդերձ
բարին և օգտակարը և ձեռնհաս ևս լի-
նելով զայն կատարելու, անկարող կմնամք
խորշիլ ի չարէն: Թէպէտ սիրով ու ա-
խորժակով կսովորեմք զբարին, և մեր սրտից
մէջ կգնահատեմք անոր արժանիքն ու
փրկարար զօրութիւնը, սակայն իրօք ան-
փոյթ եմք զայն կապարէլու:

Շատ անգամ եւրոպական կրթու-
թիւնը չարագործութեան կերպարանքը
փոխելով կմխիթարէ զմեզ՝ թէ վայրենի-
ներէն աւելի բարակցած, կրթուած և
լուսաւորուած եմք, ինչպէս կեղծաւոր-
ները կջանան ախտերը շքեղել առաքի-
նութեան կերպարանաց տակ: Չարու-
թիւնը նոյն է, տեսակը կամ կատարելու
եղանակը հնարագիտութեամբ փոխուած:

Տարակոյս չկայ որ վայրենւոյն և լու-
սաւորեալ մարդուն ըրած գողութիւնը
կամ մարդասպանութիւնը հաւասարա-
գոր յանցանք է. տարբերութիւնը յայնմ
է՝ որ վայրենին բաց է ի բաց կգողանայ
կամ դաշոյնը սրտիդ մէջ կմխէ. իսկ լու-
սաւորեալ կարծուածը գաղտնի հնարք-
ներով կամ բարոյական մահուամբ կմեռ-
ցընէ:

Վաջութիւնը յայնմէ՝ որ կրթութիւն ընդունողը պարտաւորութիւն չունի բնաւ խղճի և քրիստոնէութեան արգելած յանցաւորութիւնները: Աւ միթէ անկարելի է եթէ բարւոյն լինի ճշմարտապէս նախանձախնդիր:

Վիտեմ որ մարդկային բնութեան տրկարութիւնը, ի բնէ չարին հակամէտ լինելը մէջ պիտի բերէք և անկարելիութիւնը ի պաշտպանութիւն անտեսէր անձին վահան պիտի յօրինէք. բայց ես բնաւ չեմ կրնար համոզուիլ քանի որ զիտեմ թէ բարութեան զգացումը մարդոյ մէջ կայ ի ծննդենէ. մեր խիղճն ալ յաւէտ կզգուշացրնէ զմեզ, որուն դժբաղդաբար ականջ կախելու սովորութիւն բրած չեմք: Աս միայն բարին մեզ կթելադրէ, և շարագործութեան ձեռք զարկած չգարկած՝ իւր նախազգուշութիւնը կրնէ խայթելով մեր սիրտը: Ինչո՞ւ այդ ձայնին կամ ազդարարութեան չեմք հնազանդիր. իսկ հեշտութեանց և մոլութեանց ետեէն զըլուխ պատռելով կվաղեմք:

Իմաստնոյն խօսքը կմտնամք թէ՛ Սէկլէնէն Իմաստնոյն՝ երկիւղ Տեառն, և յդերկիւղը՝ խղճի խայթը ոչինչ է մեզ համար. իսկ նիւթական կամ աշխարհական երկիւղը շատ անգամ մեր կամաց ներհակ հարկադիր կլինի մեզ մութեալ ի կատարումն պարտուց:

Պարզ խօսեմք: Տեսական ուսումը մարդ անորոշելով կընդունի, բայց գործնական կատարումը տալու համար անորոշակը կվախէ, որով կնմանի այն զինուորին, որ պատերազմական արհեստին լաւ հմտանալէն յետոյ՝ միայն տէրութեան կամ օրինաց երկիւղը զենքը ի դաշտ կը-

մղէ՝ և ոչ երբէք ընկերական պարտուց յարգութիւնը, կամ այն հոգեւոր հովուին՝ որ ժողովրդեան առաքինութիւն, որ ջուր մըն ու ապաշխարութիւն քարոզելով՝ ինքնին յաւէտ անգեղջ և անուղղայ կը մնայ իւր յանցանաց մէջ:

Ապա ուրիմն թող ներուր ինձ եմթադրել թէ՛ շատ մարդիկ կրթութեան պատրուակաւ կեղծաւորիլ միայն կտորվին, և իրենց բնական զոյնը կթաքցընեն: Առաջ մարդ մի կջանայ միշտ հիւրին առջև քաղաքավար կերպարանիլ, իսկ իւր ընտանեկան կենաց մէջ կախորժի յաւէտ թանձր կոպտութեամբ վարուիլ. բարկացողը իրմէ ստոր վիճակի մարդկանց վերայ շանթեր կթափէ, իսկ իւր իշխանաւորին առջև դառնուկ կկեղծաւորուի. անտաճիկ մը սրբութեան ջատագով՝ կհանդիմանայ, և նոյնը ի ցոյց մարդկան միայն կգործադրէ, իսկ առանձինն տղմաթաւալ խողէն վատ ու անառակ կեանք կվարէ. արբեցողը՝ զինի տեսաց, ստախօսը՝ ճշմարտութեան անխոյնան, աղքատը՝ հարուստ, տղետը՝ զիտուն, անխիղճը՝ բարեխիղճ, կեղծաւորը՝ անկեղծութեան ջատագով, միով բանիւ՝ ամենայն մարդիկ ընդհանրապէս էջանան կերպարանիլ այն՝ ինչ որ զեն երծ և արդեամբք. հոսպա պիտի լինէին անպարտաւոր ըստ պարտուց և իմաստնէն, որոց ման խղճի և ճշմարտութեան կրթութեան:

Արբակրթն՝ Արեւիկացոյն հեռեկալ խօսքերը այդպիսեաց ուղղուած պիտի լինի, «Սեղծաւորն արդար և արդեամբք ամբարշտիմ... ի ինչ խղճի խոցութիւն, և քոյով շնորհ ճեշեցիւն...»:

Այս ինքն թէ՛ մարդ կհաւանի միշտ պարծենալ իւր չունեցած յատկութեանց

վերայ, որոց բարձր արժէքը շատ լաւ ըզ-
գացածին համար անշուշտ՝ ի ցոյցս մարդ-
կան կուզէ իւր վերան փայլեցնել նման
ճայնն իւրոյն՝ և իրարմարտին պահապանելոյ,
զորս ի բաց կթօթափէ կամովին իւր ա-
ռանձնական կենաց մէջ՝ այն դեղանի յատ-
կութեանց ներշնչած թեթեւ պարտքե-
րէն խորշելով:

Մարդ Աստուծոյ առջև միայն ի ժամ
ջերմեանդագին արգթից և իւր խըղ-
ճին առջև վերահաս վտանգի մը կամ ան-
բուժելի հիւանդութեան ժամանակ իւր
բնական կերպարանքը անխառն և ան-
կեղծ կպահէ. անկէ դուրս ծիծաղն ու
լացը (ի հարկէ հրապարակականը)՝ ժը-
պիտն ու ակրագիմութիւնը, նստուած-
քնն ու քալուածքը, մանաւանդ խօսակ-
ցութեան կերպերը, առ հասարակ կեղծ
են ու արուեստական:

Մութ հարց սահմանած խորհրդամո-
լիւնը ամբին գոնէ երեք անգամ շատ
խորհրդաւոր, խղճի ու քրիստոնէութեան
նկղքանց բոլորովին համապատասխան գոր-
ծողութիւն է, եթէ հաւատացեալ քրիս-
տոնեան մեղքերը խոստովանելն ու մտա-
բերելէն յետոյ՝ աքնի անդուլ և անդա-
գար արդեամբէ գործոյ նորանոր մեղաց
մէջ չընկղմելու ըստ այնմ թէ՛ «Տէ՛ մեղան-
դեք, զի Տէ՛ լաւ եւ լինելի թեղ, կամ թէ՛
«Հաւատք գործոյ մեղեալ էն,»:

Խղճի գատաւորութեան պաշտօնը ան-
ուրանալի է և անօրեայ փորձը կրնայ հա-
ւաստիլ լաւ և վատ գործոց կտորաման
ժամանակ. վասն զի որչափ ալ հաճոյական
լինի մէկուն գինին, միւսին թղթախաղը,
այլու՛մ ցանկութիւնը, այնու ամենայնիւ
սցի գործողութեանց տակաւին ձեռնա-

մուխ չեղած՝ խիղճը իւր զգուշացուցիչ
զարկը կրնէ իբրեւ անքուն վերակացու և
քննիչ մարդկային գործոց, բայց մարդ
իւր ընելիքը կրնէ անհնաւին յամառու-
թեամբ, որոյ անխուսափելի հետեանքն
է զգջումը, որ ամենայն մարդոյ և չարա-
գործին ևս բնական է, ինչպէս որ «Լարե-
կացին ալ կասէ, «Ո՛վ եւ ճարդեանէ մեղա-
ն ու զղջացաւ,»:

Նշանի թէ զգջումը կամ բարւոյն վի-
րասին ծանօթութիւնը՝ երկարատեւ լի-
նէր, կամ թէ բացայայտ կերպով մարդ
ձանձնար իւր կատարած գործոյն վատու-
թիւնը, խորշելով յապագային նմանօրինակ
չարիքներէ: Նշանի՛ էր կասեմք, վասն զի
հազիւ երբեք մարդս իւր անշնախոր-
նը կուտնցնէ բացարձակապէս ճանշաղ
իւր սխալը. հապա գաղտնի կրնէ դայն
իւր նախահօր նման և անոր պէս ալ ա-
կրնայտնի կզբկուի Աստուծոյ շնորհքն-
րէն և դատապարտութեան կլինի իրա-
ւամբ արժանի:

Ասոր համար իրաւունք ունեցած են
Ս. Հարք Ակեղեցւոյ հպարտութիւնը մա-
հացու մեղաց զխաւորը համարել, որ
թոյլ չտար մարդոյ մարդկային տկար, ա-
պականացու և հեշտասէր բնութիւնը
լիովին հղատակեցնել իւր հոգւոյ անախ-
տական զօրութեանն ու ազկեցութեանը:

Այն մարդիկ, որ խոնարհութեամբ և
հաստատուն հաւատով յաղթող եղած
են մարմնոյ կտրեաց և հեշտութեանց,
յաղթող համարուած են նաև ստատու-
մի, որ է սկզբնաւորն և աղբիւր լաւութեանց,
ուստի արժանապէս այդպիսի առաքինի
անձինք սո-բի անունը ժողովեալած են, և
որչափ աւելի եղած է միայն կամ միւսոյն

մէջ այս գեղեցիկ զգացումը հաճախ կէ-
նաց, Բարոյականութեան և իղծի հնազան-
դութեան՝ այնչափ վսեմ ու նշանաւոր
համարուած է այդպիսեաց սրբութիւնը,
այնքան գերազանց անոնց կատարած սրի-
րագործութիւնները, այնքան շքեղ և պան-
ծալի անոնց կանգնած յաղթանակները
ընդդէմ աշխարհային փորձանաց, այն-
չափ զարմանալի անոնց հաճեալութիւնը,
կրած չարչարանքներն ու նահատակու-
թիւնները, որով գլխովին արժանի են ոչ
միայն յիշատակութեան եկեղեցւոյ մէջ,
այլ և իրաւամբ անոնց Բարեխոսութիւնը
զօրաւոր միջոց է Աստուծոյ դիմաց մեր մե-
ղաց թեթևութիւն կամ ներումն ընդու-
նելու, եթէ մենք ի հարկէ ետեւ չլինիմք
նորանոր մեղաց մէջ գլորուելով՝ միտի-
րուիլ թէ՛ մեր բարեխօսները միշտ կօգնեն
մեզ և Աստուած կլսէ նոցա հայցուածոց։

Արդարև Աստուծոյ ներողամտութեա-
նը չափ չկայ և կրնայ միշտ կատարել սրբ-
բոց բարեխօսութիւնները համաձայն մեր
հայցուածոց, եթէ մեր լսելով խղճի բա-
րի ազդարարութեանցը՝ ջանամք յառա-
ջիկային խորշիլ այն ամենայն անառակու-
թիւններէ, որք սովոր են զմեզ ուժա-
ցընել ո՛չ միայն յԱստուծոյ, այլ նոյն իսկ
սրբոց ընկերութենէն. վասն զի ախտա-
մոլը երբ բաւական ժամանակ կունենայ
իւր միտքը բերել զԱստուած կամ սուր-
բերը կամ թէ խղճին առջև պատկերա-
ցընել իւր արարմունքը. և եթէ բերէ ևս,
ո՛չ ապաքէն ախտերը և անոնց բռնու-
թիւնը ժամանակ չտար աստուածային
շնորհը քանի մի ատեն վայելի . . . :

Աստուծային շնորհը կուգայ մարդուն և
հեաը կմնան այնչափ ատեն՝ որչափ խըն-

դրամատոյց քրիստոնեայն կյարատեւէ իւր
բարի գործոց և ընթացից մէջ։ Աստուած
զիտցէք, որ ի չարն միտուելուն պէս՝
Աստուած ալ, սուրբերն ալ կհեռանան
կերթան այնպէս, ինչպէս որ բարեմէր մարդ
մի չարագործի կամ աւաղակի ընկերակցու-
թենէն մէկ ժամ յառաջ կցանկայ օձիքը
ազատել։

Եւ այս իսկ է իղծի Բարեխոսութիւնը։ Օ-
րինակ քեզ Փարաւօնի խստասրտութիւնը,
Սողոմոնացւոց անզեղջ յանցաւորութիւ-
նը, որոյ հակառակ՝ զղջման գեղեցիկ ար-
դեանց օրինակն է Արնուէացւոց ապաշ-
խարութիւնը։

Չարագործաց առերևոյթ հանգստու-
թիւնը կամ աշխարհային վայելից շոյ-
լութիւնը երբէք պիտի չխաբեն զմեզ,
վասնզի չարագործաց ինքեանց միայն
յայտնի են այն խղճի սարսափելի խայթի
ու ծածկեալ ահագին թշուառութիւն-
ները, զորս չարագործը կտքնի ծածկել
պարտքիլ արտաքին կամ առերևոյթ
հանդստութեամբ՝ բարեգործաց խաղք և
նշաւակ չլինելու համար։

Ի փորձոյ հաւաստուած է՝ որ խղճի բա-
րի թելադրութեանց չլսելով՝ մարդոյ ըն-
թացքը կթիւրի, մեղքերը կյաճախեն և
իրարու կյաջօրդեն, մարմնոյ զգայարանքը
կսկսուն խանդարիլ, իրենց բնական թար-
մութիւնն ու զօրութիւնը կորուսանել,
և այն քանի որ պարտուց կատարման աշ-
խոյժը կթուլանայ, յար և նման այն մե-
քենային, որոյ զանազան մասանց ամրա-
պնդող բեկուներուն թուլանալովը, օղակ-
ներուն խախտուելովը՝ ինքնին ևս վերջա-
պէս կխանդարուի կմնայ։ Սեր մարմնոյ
պահապան բեկուներն ու օղակները քրիս-

տոնէական այլ և այլ սրարաքերն են, որոց զանցառութիւնը կիսութացընէ մեր գեղեցիկ կազմուածոյ վայելչութիւնը, և հոսով ուրեմն մարմինը անկարող կը լինի ապրել կամ կմեռնի, հոգին մեղսնէ կբաժանուի կհրաժարուի առ ժամանակ մի այդ մեղսասէր ընկերին ընկերացութենէն, և որչափ աւելի անառակ է մեր վարքը, այնչափ արագ և տարաժամ է մահուան օրհասը, այնչափ ցաւելի և բազմավիշտ մահուան երկիւղը:

Ըստ չափու ծանրութեան մեղաց ծանր ու անտանելի է խղճի խայթոցը, և ասոր հակառակ՝ արդար մարդոյ մահը հանգիստ է և թեթեւ, իբրեւ սովորական քնոյ թրմութիւն, որ յակամայից միտք կձգէ արդարոց և մեղաւորաց հանդերձեալ կենաց վարձն ու պատիժը, երանութիւնն ու վայը, տանջանքն ու երջանկութիւնը:

Եյս հանդերձեալ կենաց գաղափարը մարդոյ սիրտը կկրէ նաև յայսմ աշխարհի ընդ ազօտ օրինակաւ խղճի, որով մաքուր սիրտը դժուար է գտնուիլ, իսկ նախանձոտ մարդոյ սիրտն է արդարեւ դժուար, գեհեմն և քան զայն ևս պիղծ տարատարու:

Թող ամենայն ոք անձամբ անձին իւր խղճին վերայ փորձէ ասածներս, քննելով զայն հեղհեղէն բարեգործութենէ և չարագործութենէ յետոյ:

Ապա ուրեմն կտեսնէք թէ ինչ մեծ նշանակութիւն և փրկարար զօրութիւն կրնայ ունենալ խղճի ազդարարութեան լսելը, որչափ կրնայ զմեզ բարձրացընել հոգեւորապէս՝ եթէ հնազանդիմք անոր բարի թելադրութեանցը, մօտեցընելով Աստուծոյ, զոր տեսնելն ու օրհնաբանելը

գլխաւոր մարձ ակնկալութեան կհամարուի քրիստոնէի հանդերձեալ կենացը նկատմամբ. ասոր համար ի հարկէ պիտի որոնեմք այն ճանապարհը՝ որ կտանի յաստուածպաշտութիւն և յաւիտենական կեանք:

Իրաւ է որ այն ճանապարհը փշոտ է, նեղ և անձուկ. բայց մի թէ աշխարհիս մէջ նոյն իսկ ամենափոքր ձեռնարկ առանց աշխատանաց յաջողուած է, առանց քրտանց ոյլ հաց կերած է կամ կերածէն համառած. աշխատութեամբ միայն կերակուրը կքաղցրանայ, դժուարահաս յաջողութիւնը միշտ մարդոյ աւելի ցանկալի եղած է:

Աւայս պատճառաւ կարի իրաւամբ և իմաստութեամբ Ուսարք մարդկային մը տաց ու խղճի համաձայն սահմանած են աղօթք, որոյ գլխաւորն է տէրունական աղօթքը՝ «Այր մեր,՝ յորում քրիստոնէութեան գլխաւոր հիմունքը ասորումն է ընկերակցութիւն լիովին բովանդակուած է, զոր կթողում իմաստասիրել մտացի ընթերցողաց:

Աղօթքի զօրութիւնը յայնմ է, որ աղօթող անձը ուշադրութիւնը վերան բերելով՝ պահ մի կմերկանայ խղճին առջև իւր արարմունքը, քանի մի ժամ հոգեդէն էակի պատկեր կընդունի՝ մոռանալով իւր մարմնոյ կարիքը, կատուգէ իւր դործոց լաւութիւնը կամ վատութիւնը և կխոստանայ իւր հոգւոյ փրկութեան խնամ տանել եթէ Աստուած իւր ազանքը լսէ և կատարէ:

Այսպիսի մարդ կրնայ յուսալ որ իւր խնդիրը կատարուի:

Առանց ուշադրութեան կամ ցրուած մտքով աղօթողը անկարող լինելով մը

ասաց մէջ քննել իւր մեղքերն ու յան-
ցանքները՝ տարակոյս չկայ որ՝ ոչ իւր
խնդիրը կրնդունի յԱստուծոյ՝ ոչ ալ
վարքը փոխած լինելով՝ հաճոյ կրնի
մարդկան կամ Աստուծոյ։

Օ՛րհուր-ա՜մ ոչ ոք էր, կասէ Տէրն
մեր Արարիչ Քրիստոս ցուցանելու հա-
մար թէ՝ «բնական սակաւ են ճշմարիտ ա-
ռաքինի անձինք, որք արժանաւոր լինէին
աստուածատեւութեան. բայց արդար կեանք
վարդը, բարեգործ քրիստոնեայն յաւէա
իւր հետք կիրէ զԱստուած։

Չտեսածին պատճառը այն է, որ Աս-
տուած հոգի լինելով անտեսանելի է յոր
և նման խղճի մտաց, որ նոյնպէս չըօշտի-
ուիր, այլ մտօք կիմանի կամ կըմբռնուի։

(Մատթ. 13: 12-13)

ՀԱՅԳՈՐԴԻ.

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶԱՅՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Մեծաւ գոհութեամբ շատ տեղերէն
տեղեկութիւններ կընդունիմք, որ Հայ-
կական Ճայնագրութիւնը (Ռուսաստա-
նի վիճակներում) հսկայաքանակ կտա-
րածուի եւ բազում ուսանողներ կհրա-
պուրէ։ Ժողովուրդը սիրալիր եւ մեծ
համակրութեամբ եւ մխիթարութեամբ
կղգածուի եւ կողբարկի եկեղեցեաց
մէջ հետզհետէ ներդաշնակ եւ կանո-
նաւոր երգեցողութիւնքը կընդհանրա-
նան, որոյ վասն նա եւ քանի քանի տե-
ղերէն յատկապէս ուղերձներ եւ գո-

հութեան թուղթեր կձօնվին յանուն
Վեհ. Հայրապետի ամենայն Հայոց
որոց մէջ նշանաւոր տեղ կըբռ-
նէ Օտեսայի Հայոց դպրոցի Հոգաբար-
ձութիւն եւ նորին Յայտարարագրու-
թիւնը եւ ուղերձը։

Ի տեղիս տեղիս մերազնեայք այնքան
ղգածեալ եւ մխիթարեալ են Հայկական
Ճայնագրութեան համար՝ որ ուսանող
ները աւելի խրախուսելոյ համար՝ ոմանք
կարօտելոց նուէրներ կտան եւ այլք
ամսական ռոճիկ յատկացուցած են։

— Յանցելումս աստ իՍ. Էջմիածին քրն-
նուեցաւ Արշակ անունով տասն եւ մէկ
տարեկան մի մանուկ, որ Աղեքսանդրա-
պօլոյ վիճակում Հառիճոյ վանուց դըպ-
րոցի աշակերտներէն մին էր եւ անդ ճայ-
նագրութեան դասատու դպիր Յօհան-
նէսէն շատ գեղեցիկ եւ յաջողակ ու-
սած էր Հայկական Ճայնագրութիւնը,

— որոյ համար Հառիճեան վանուց ընկե-
րութեան եւ յատկապէս բարեկ. Յով-
սէփ Աւագ քահանայ Կոստանեանցին
շնորհակալութիւն յայտնելով միանգա-
մայն նոցա ջանքը եւ խնամքը կգովեմք։

— Այս առթիւ կյաւելումք յայտնել՝
զի ուր կամք՝ ջանք եւ խնամք կայ՝ անդ-
ամեն բան յաջողութիւն եւ արդիւնա-
ւորութիւն կըստանայ, որոյ մի փոքրիկ
ապացոյց է տասն եւ մէկ տարեկան
վերոյիշեալ մանկան ճայնագրութիւն
լաւ ուսանելը, որ կողմանցս համար ար-
դարեւ արտաքոյ կարգի մի նշան է։

—